

Stare i rijetke knjige senjskih knjižnica

Miletić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:191747>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Marija Miletić

Stare i rijetke knjige senjskih knjižnica

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer knjižničarstvo

Mentorica: Doc.dr.sc. Dinka Kovačević

Rijeka, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Marija Miletić

Matični broj: 20141

Stare i rijetke knjige senjskih knjižnica

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer knjižničarstvo

Mentorica: Doc.dr.sc. Dinka Kovačević

Rijeka, rujan 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. Prilikom izrade rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskoga rada i odredbi o akademskom poštenju Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci.

Potpis: _____

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Od Gutenberga do Baromića.....	3
2.1. Pojam stare i rijetke knjige.....	4
2.2. Inkunabule.....	5
3. Senj – grad bogate kulturne baštine.....	7
3.1. Senjska glagoljska tiskara.....	8
3.2. Senjske inkunabule.....	9
4. Knjižnica senjske Biskupije.....	15
4.1. Senjska biskupija kroz povijest.....	18
4.2. Inkunabule biskupske knjižnice.....	21
4.3. Stare i rijetke knjige biskupske knjižnice.....	23
5. Knjižnica Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića.....	28
5.1. Razvoj senjskog školstva i knjižnice.....	30
5.2. Stare i rijetke knjige knjižnice Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića.....	35
6. Stara i rijetka knjiga kao predmet zanimanja korisnika.....	37
7. Zaključak.....	39
8. Sažetak i ključne riječi	40
9. Popis literature.....	42
Prilozi.....	45

1. Uvod

Suvremeni život svakog pojedinca podrazumijeva razvijene kompetencije i pripadajuće vještine informacijske i medijske pismenosti. Danas mediji imaju ključnu ulogu u svakodnevnom životu, od djetinjstva do zrele dobi. Iako to, možda, društvo u cjelini ne želi, tehnologija velikim dijelom utječe na formiranje sustava vrijednosti, stavova i želja svakog pojedinaca. Iz tih je razloga današnji svijet, od pojedinca do zajednica, gotovo nemoguće zamisliti bez utjecaja medija i informacijsko-komunikacijske tehnologije koja je u kontinuiranim razvojnim promjenama.

Slijedom navedenog dobro je podsjetiti se na početke razvoja pismenosti. Najbolji su primjeri svakako stare i rijetke knjige kao neprocjenjivo blago koje se čuva u pojedinim knjižnicama, u ovom primjeru, na području grada Senja. Knjižnice koje se predstavljaju u radu stoljećima dočekuju svoje korisnike – znanstvenike, neumorne istraživače i zaljubljenike u stare knjige – inkunabule.

Ovaj diplomski rad ima šest poglavlja. Na kraju rada su zaključne misli, popis literature i prilozi. U uvodnom se dijelu rada, odnosno prvom poglavlju, najavljuje tema rada i daje se kratak pregled sadržajnog slijeda koji u prvi plan stavlja pismenost, odnosno stare i rijetke knjige. Kako bi se što bolje razumio pojam stare knjige, u drugom se poglavlju opisuje razvoj tiskarstva od Gutenberga i njegova tiskarskog stroja. Među mnogobrojnim učenicima u Veneciji treba spomenuti jedno hrvatsko povijesno važno ime – Blaž Baromić. Grad Senj i Senjska glagoljska tiskara predstavljaju se u trećem poglavlju s popisom vrijednih rariteta – inkunabula, kojima je Senj dobio iznimno važnu ulogu u stvaranju hrvatske kulturne baštine. U tom je razdoblju kanonik Blaž Baromić donio u Senj tiskarsko znanje kojim je zajedno sa svojim suradnicima opskrbljivao glagoljaše knjigama za bogoslužje.

Senj je dugo bio biskupsko središte pa je tema petog poglavlja upravo uloga i značaj Senjske biskupije, zahvaljujući kojoj je mnoštvo knjiga, koje su koristili biskupi, svećenici, đaci sjemeništa i ostali, sačuvano u posebnoj zbirci *Sakralna baština i Knjižnica biskupija senjske i modruške*.

U šestom se poglavlju predstavlja povijest senjskog školstva, a time i razvoj knjižnice Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića. Na kraju se ovoga rada zaključuje središnja tema s promišljanjem je li stara knjiga zanimljiva zainteresiranim korisnicima i na kakav je način takva građa istima dostupna.

2. Od Gutenberga do Baromića

Sredinom 15. stoljeća Johannes Gutenberg izumio je tiskarski stroj i prva tiskana knjiga – *Biblija* izlazi 1455. godine. Zahvaljujući otkriću tiska omogućeno je širenje pismenosti bez obzira na društvene slojeve. „*Zapanjujuća brzina kojom tiskarstvo osvaja Europu najbolje govori da je Gutenberg u pravi trenutak riješio jedan od najakutnijih i upravo neodložnih problema tadašnje Europe, problem brže i jeftinije proizvodnje knjige, a time i problem stvaranja mnogo efikasnijeg sredstva za širenje znanstvenih i drugih informacija od dotadašnjeg. Gutenbergovim otkrićem knjiga dobiva važnost koju nikada prije nije imala.*“¹ Na hrvatskom je tlu, 28 godina nakon izuma tiskarskog stroja, godine 1483. tiskan *Misal po zakonu rimskog dvora*. Do danas se ne zna točno gdje je on tiskan, iako se pretpostavlja da je tiskan u Kosinju gdje je bila prva glagoljska tiskara u Hrvata.

Gutenbergovi učenici, nakon Njemačke, dolaze u Italiju gdje Venecija postaje središte tiskarstva, pod zaštitom brojnih mecena. Na učenje zanata dolazili su brojni učenici u radionice poznatih tiskara, između ostalih i kanonik Blaž Baromić. „*Pop Blaž Baromić poznavajući goruće potrebe glagoljaša, ne samo rodnog otoka Krka, biskupskog Senja, Vinodola, Gacke i Like, već i šire tiska glagoljicom u Veneciji 1493. knjigu potrebnu svećenicima za osobnu molitvu, koju naziva „Brviel hrvacki*“² Glagoljaši su odlučili sami tiskati svoje knjige na glagoljici jer im nisu bile potrebne one koje su se tiskale u Italiji na latinskom jeziku. Blaž Baromić, talentirani pisar i poznavatelj staroslavenskih i glagoljskih liturgijskih knjiga, u tiskari poznatog Andreja Torresana u Veneciji 1493. tiskao je tzv. *Baromićev brevijar*, koji je bio dijelom senjskog izdavaštva. „*Prema tome je Blaž Baromić kao vrstan glagoljski pisar vjerojatno nadgledao i*

¹ Stipčević, A. *Povijest knjige*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006., Str.358.

² Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: *Senjski zbornik*, 35, 2008., Str.163.

*korigirao najprije rezanje glagoljskih slova, priredio predložak, odnosno dao možda svoj pisani brevijar za tisak, te je konačno proveo korekturu složena teksta prije utiskivanja.*³ Ondje je Baromić naučio tehniku tiskanja knjiga i dobio alat za tiskaru (tiskarska preša, olovna slova i ostalo) te je tako, *„mogao u Senju početi podučavati ljude iz početka, tj. osposobljavati za rad i znalce jezika i slova, i znalce tehnike i zanata.*⁴ Baromićev je brevijar bio namijenjen službi svih glagoljaša.

Uvijek je knjiga, i prije izuma tiska, predstavljala simbol znanja i simbol vjere tj. *Svetog pisma*. Kao što su rukopisne knjige uređene po Božjem zakonu tako su i tiskari svojim umijećem tiskali knjigu na najbolji mogući način u slavu Bogu. Senjski su intelektualci za svoje potrebe osnovali tiskaru kako bi glagoljašima priredili i otisnuli knjige za bogoslužje te poučavanje na svom jeziku.

2.1. Pojam stare i rijetke knjige

Stara i rijetka knjiga je ona tiskana u vremenu od izuma tiskarskog stroja 1455. do 1850. godine. *„Gornja granica kreće se u pojedinim europskim zemljama od 1830. do 1850., ovisno o tome kada je u tehnološkom smislu učinjen korak dalje, odnosno kada je ručno tiskanje knjiga zamijenjeno strojnim koje, u prvom redu, donosi kvantitativnu promjenu u broju tiskanih djela i broju tiskanih primjeraka.*⁵ Knjižnice koje posjeduju takvu građu najčešće su u sklopu vjerskih zajednica, a u drugim je ustanovama obično smještena u zasebnu zbirku.

³ Pantelić, M. *Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i stampara glagoljskih knjiga*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., Str. 34.

⁴ Bogović, M. *Gdje je radila senjska glagoljska tiskara od godine 1494. do 1496.?*, u: Senjski zbornik, 21, 1994., Str. 102.

⁵ Katić, T. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007., Str. 40-41.

U 16. stoljeću u tiskane se knjige uvodi naslovna stranica. Podaci o autoru i tiskanju stavljaju se na početak knjige gdje i sami tiskari stavljaju svoj znak što se zadržalo sve do danas. Stara je knjiga u 16. stoljeću donijela promjene u formatu i paginaciji te tako olakšala upotrebu pojedine knjige. „*Tiskari postaju slobodniji, napuštaju stege rukopisne tradicije i bez skanjivanja odlučuju se na nova, racionalnija rješenja.*“⁶ Format se stare knjige određivao po broju presavijanja tiskarskog arka. Folio tj. 2° je najveći format tiskane knjige (od 35 cm nadalje visina hrpta), a nastaje jednim presavijanjem tiskarskog arka. Drugi po veličini tiskarski format je kvarta tj. 4° koji nastaje nakon dva presavijanja arka (od 25 do 35 cm je visina hrpta). Sljedeći je format oktav ili 8° koji nastaje nakon tri presavijanja tiskarskog arka (od 18 do 22 cm je visina hrpta). Sljedeći formati su 16° (10-15 cm visina hrpta, 4 presavijanja) i 32° (do 10 cm visina hrpta, 5 presavijanja).

Knjižni blok nastaje kad se slože presavijeni tiskani arci i on se takav daje u knjigovežnicu na uvezivanje. Inkunabule su najčešće uvezane s drvenim koricama jer su one bile idealne za uređivanje, dok su kasnije, pojavom sve većeg broja knjiga, tiskari bili primorani pojednostaviti ukrašavanje uveza, osim ako su ispunjavali želje posebnih kupaca. Čest je slučaj u starih knjiga da su uvezane zajedno pod istim uvezom iz tog razloga jer je isti tada bio dosta skup. Bez obzira na spomenute činjenice, gore se navedeni način tiskanja knjiga zadržao skoro do 20. stoljeća.

2.2. Inkunabule

Knjige tiskane do 1500. godine nazivaju se *inkunabulama* (hrvatski naziv *prvotisak*). Budući da su prve inkunabule za predložak uzimale srednjovjekovne rukopisne tekstove, razlikuju se od onih knjiga tiskanih nakon 1500. godine.

⁶ Katić, T. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007., Str. 15.

Naime, inkunabule su imale brojne nedostatke: inicijali su naknadno unošeni rukom, nedostajala im je naslovna stranica, često nisu imale paginaciju i dr. Podaci o piscu i tiskaru nalazili su se u kolofonu na kraju knjige. Tiskari su tada pazili da tiskano izdanje vjerno prati rukopisni tekst pa su zato inkunabule bile većinom velikih formata i teže za rukovanje njima. Inkunabule su, kao i rukopisi, bile izrazito skupe i ako ju je neka knjižnica imala u svojem fondu to je puno govorilo o vlasniku te knjižnice, točnije o imovinskom stanju vlasnika.

Sama kupovina knjiga u to vrijeme pokazatelj je da je sveukupni narod zanimala knjiga i njezin sadržaj. *„Što se tiče izbora sadržaja knjiga tiskanih u 15. stoljeću, na osnovi pregleda nakladničke djelatnosti toga razdoblja, nećemo pogriješiti ustanovimo li da se većina izdanja odnosi na teološku literaturu i razna srednjovjekovna književna djela. (...) Jedino se u Italiji, srcu katoličanstva, od prvih početaka u većoj mjeri izdaju i drugi tekstovi, u prvom redu djela klasičnih (poganskih) pisaca, zatim prva djela kao i zamjetan broj djela iz primijenjenih znanosti te djela suvremenih humanističkih pisaca.“*⁷

⁷ Katić, T. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007., Str. 8.

3. Senj – grad bogate kulturne baštine

Senj, gradić na obali Jadranskog mora i na pragu Like imao je veoma važnu ulogu u stvaranju hrvatske kulturne baštine. *„To je grad u kojem se branila sablja, cvala književnost i gospodarila trgovina. Podignut na mjestu, gdje je priroda doduše razvila svoje čari u svoj svojoj veličajnosti, kako samo može da ih razvije na mjestu, gdje sinje more ljubi žarkim suncem obasjane gorde planine, ali gdje je priroda škrta sa svojim darovima, koje traži i treba siromah čovjek, – zadržao je Senj uza sve to svoju osebnost i svoju slobodu i u najtežim časovima. Iza kako su ga naselili Hrvati, nikada nije u njem vladao tuđinac.“*⁸ Od Senjske ploče iz 12. stoljeća klesane u vrijeme kad je klesana i Bašćanska ploča te koja se ubraja u najstarije glagoljske spomenike pa sve do senjske tiskare, preko senjske gimnazije, stanovnici Senja uvijek su ulagali u prave vrijednosti – jezik, obrazovanje i kulturu.

Veliki je utjecaj na jačanje nacionalnog identiteta imala i Senjska biskupija kojoj je 1248. godine od pape Inocenta dozvoljena upotreba glagoljice i hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju. Senj je imao u 15. i 16. stoljeću veoma važnu prometnu ulogu, naime preko Senja je išao najsigurniji put s obale prema unutrašnjosti. Također, preko Senja se odvijao pomorski i kopneni promet s Italijom. Nakon pogibije senjskih Frankopana, u čijem je vlasništvu bio Senj, dok mu prijete turske sile, on ostaje čvrsto unutar svojih zidina i stvara kulturni krug koji će ujediniti sjever i jug Hrvatske pomoću prvih tiskanih knjiga na hrvatskom jeziku, čuvajući time nacionalni identitet. Senj je bio u korak sa europskim trendovima nakon otkrića tiska i predstavio je Hrvatsku kao izrazito kulturno osviještenu sredinu što se očituje kroz glagoljska izdanja senjske tiskare.

⁸ Tijan, P. *Senj*, Zagreb: Senjski klub u Zagrebu, 1931., Str. 5.

3.1. Senjska glagoljska tiskara

Godine 1494. u Senju Blaž Baromić, kanonik rodom iz Vrbnika na otoku Krku „uz dopuštenje senjskog biskupa osniva glagoljsku tiskaru u kojoj tiska *Misal po zakonu rimskog dvora, a 1496. i Spovid općenu*“⁹. Nakon smrti Blaža Baromića, tiskara i dalje djeluje pod vodstvom njegovih učenika. Najpoznatiji od njih je bio Grgur Senjanin, tiskar iz Venecije koji je zbog posla došao u Senj i tiskao knjige: *Naručnik plebanušev* (1507.), *Transit svetoga Jerolima* (1508.), *Mirakuli slavne dive Marie* (1508.), *Korizmenjak* (1508.) te *Meštija od (dobra) umrtija i Ritual* (1507.)¹⁰. U senjskoj su tiskari uz Baromića i Grgura Senjanina kao tiskari radili i Silvestar Bedričić, Urban iz Otočca, Gašpar Turčić i Tomas Katridarić. Za senjsku je glagoljsku tiskaru specifično što je prva tiskara na hrvatskom tlu, a i šire, o kojoj se znaju svi podaci: tiskane knjige, tiskari, prevoditelji, priređivači, vrijeme i mjesto tiskanja, čime Hrvate ubraja u narode koji su prvi tiskali knjige na vlastitom jeziku i pismu – glagoljici, a senjska su izdanja pravi bibliografski rariteti. Senjska je tiskara opskrbljivala glagoljaše najnužnijim liturgijskim knjigama za službu i podučavanje.

Točna se lokacija senjske tiskare tj. kuće u kojoj je bila ne može sa sigurnošću odrediti. U prvom razdoblju od 1494. do 1496. pretpostavlja se da je senjska glagoljska tiskara bila u kući zlatara Martina Živkovića koja se nalazi nasuprot senjskoj katedrali jer je grb zlatara jako sličan grbu senjske tiskare. Zlatar Martin Živković je „*bio za Baromića i druge kanonike ono što je u Veneciji bio Torresani (vlasnik tiskare), pa do toga da je Živković tek materijalno pomagao Blažu i suradnicima u stvaranju preduvjeta za tiskanje i za rad same tiskare.*“¹⁰. U drugom je razdoblju njezina rada od 1507. do 1508. tiskara bila smještena unutar kuće kanonika Silvestra Bedričića. Tu kuću je

⁹ Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: *Senjski zbornik*, 35, 2008., Str. 165.

¹⁰ Bogović, M. *Gdje je radila senjska glagoljska tiskara od godine 1494 do 1496?*, u: *Senjski zbornik*, 21, 1994., Str. 107.

danas nemoguće naći među sačuvanim senjskim kućama iz 15. stoljeća. „*Bedričićeva kuća mogla se nalaziti u blizini katedrale, ali to ne mora biti točno.*“¹¹ Da bi neka kuća mogla poslužiti kao tiskara morala je odgovarati određenim uvjetima: imati dovoljno velik prostor s puno svjetla, dovoljno prostorija za knjigovežnicu, slagarnicu, prešu, skladište, spremište i radionicu. Nije lako zamisliti da bi to sve stalo u jednu takvu senjsku kuću koje se danas nalaze pokraj katedrale. Poslovi su mogli biti razdijeljeni za druge kuće u okolici, posebno svećeničke.

Senjski su tiskari bili dobro upućeni u zbivanja u Europi na području tiskarstva jer su se prijevodi popularnih djela vrlo brzo izdavali i u Senju, iako su na hrvatskom tlu prijetili Turci, a time ujedno ostavili vrijedne spomenike kulture svom narodu. „*Kada dakle i Senju prijeti opasnost od Turaka i kada se velika materijalna sredstva daju za osiguranje grada protiv njih, u Senju se unatoč tome ostvaruje pozamašan i veoma skup duhovni program.*“¹²

3.2. Senjske inkunabule

SENJSKI MISAL (*Misal po zakonu rimskog dvora*) iz 1494. je drugi hrvatski tiskani misal na glagoljici i prva je tiskana knjiga u senjskoj tiskari. Izašao je iz tiska 7. kolovoza 1494. godine. Sačuvan je jedan potpun (bez prvog lista) i dva nepotpuna primjerka, potpuni se čuva u Nacionalnoj biblioteci u Budimpešti, a dva nepotpuna u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu i u Knjižnici franjevac konventualaca na otoku Cresu. *Senjski je Misal* tiskan 11 godina nakon prvotiska *Misala*, ali mu ovaj nije poslužio kao predložak. „*Predložak je Senjskom misalu mogao biti neki rukopisni misal iz*

¹¹ Tijan, P. *Gdje je bila hiža arhižakna Silvestra Bedričića u kojoj je 1507./08. djelovala senjska glagoljska tiskara?*, u: *Senjski zbornik*, 21, 1994., Str. 110.

¹² Nazor, A. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: *Senjski zbornik*, 6, 1975., Str. 18.

južne grupe glagoljskih misala, u koju spada i prvotisak iz 1483.“¹³ Tiskar je bio Blaž Baromić, s Silvestrom Bedričićem i Gašparom Turčićem. Misal je svečana knjiga koja se stavlja na oltar i sadrži: kalendar, temporal, red mise, čin mise, zavjetne i mrtvačke mise, komunal, sanktoral i obredne tekstove. „*Inicijali su oblikovani od poznatih starijih i novijih elemenata iz rukopisa: pletenica, palmeta, polupalmeta povezanih prstenima i čvorovima.*“¹⁴ Format Misala je 4° (20 cm), sadrži 216 listova, tiskan je dvostupačno u crnoj i crvenoj boji na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. „*Prvi trag Senjskom misalu Ivan Berčić otkrio je 1849. godine u selu Ugljanu na istoimenom otoku nedaleko od Zadra.*“¹⁵ Poznati Senjanin, akademik Milan Moguš zalagao se za objavu pretiska *Misala* što se i ostvarilo 1994. godine na 500. obljetnicu od izlaska.

SPOVID OPĆENA iz 1496. druga je po redu tiskana knjiga u Senju. Sačuvana je kao jedinstven primjerak tj. unikat (nedostaje samo jedan list), a nalazi se u samostanu franjevac trećoredaca u Zagrebu, gdje uvez dijeli s *Ivančićevim zbornikom* na glagoljici. Ovo je izdanje hrvatski prijevod priručnika za obavljanje ispovijedi *Confessionale generale* čiji je autor propovjednik iz Milana Michael Carano. To je prva knjiga neliturgijskog sadržaja tiskana u Senju i prvo tiskano djelo na narodnom jeziku, na čakavštini. „*Čim je Milčetić objavio Spovid općenu, unesena je u izvore na kojima je izrađen spomenuti povijesni Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Pojedine riječi iz Spovidi općene upravo su najstarije potvrde u Akademijinu Rječniku. Štoviše neke su jedine potvrde u njemu. Senjska Spovid općena prva je knjiga objavljena u Hrvatskoj na čakavštini.*“¹⁶ Tiskana je u formatu 16° (14 cm) u crnoj boji. Za razliku od

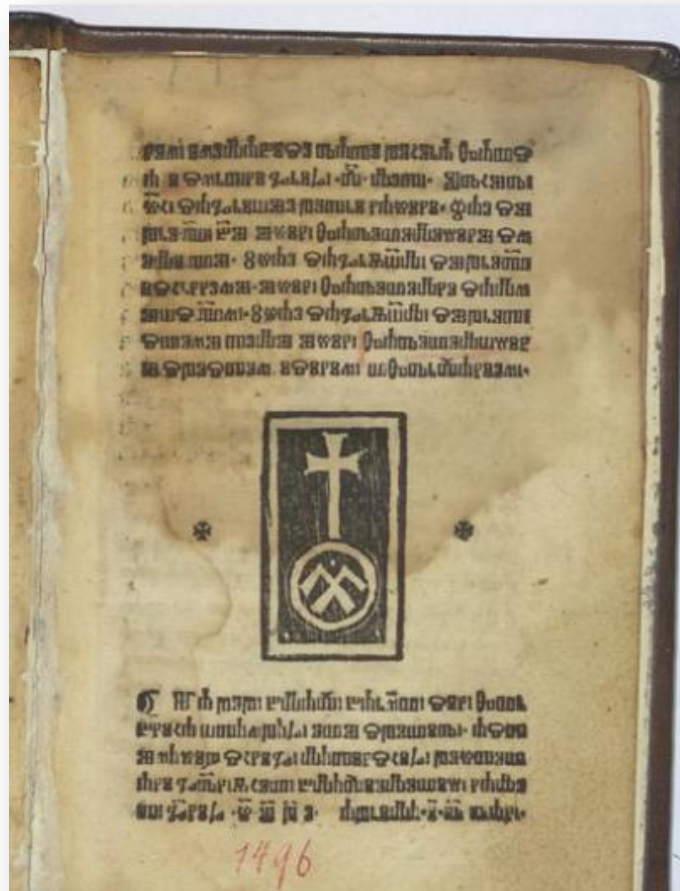
¹³ Nazor, A. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., Str. 16.

¹⁴ Pantelić, M. *Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i stampara glagoljskih knjiga*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., Str. 36.

¹⁵ Nazor, A. *O otkriću glagoljskoga senjskog misala i njegovih rijetkih primjeraka*, u: Hrvatski dijalektološki zbornik, 20, 2016., Str. 172.

¹⁶ Nazor, A. *O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izdanjima (1494.-1508.)*, u: Senjski zbornik, 41, 2014., Str. 220.

ostalim glagoljskih senjskih izdanja, jedino je u *Spovidi općenoj* otisnut pečat tiskare, na zadnjoj stranici prije kolofona. U kolofonu je istaknuto da je Blaž Baromić tiskao i ovo izdanje. „Baromić je potpuno svjestan izuzetnosti, potpunosti "reda" koji je ostvario u *Spovidi*. Iako je knjižica mala i tiskarski neugledna, Baromić ju ukrašava s velikim i naročitim znakom u kojem je geometrijskim jezikom zabilježena, kodirana poruka o geometrijskoj i simboličkoj posebnosti knjige.“¹⁷

Slika 1.: *Spovid općena* – zadnja stranica

NARUČNIK PLEBANUŠEV iz 1507. sačuvan je u pet primjeraka, dva potpuna i tri nepotpuna, a čuvaju se u knjižnicama u Beču, knjižnici HAZU i u samostanu franjevac trećoredaca u Zagrebu. Ova je knjiga, namijenjena

¹⁷ Paro, F. *Tipografsko znanje Blaža Baromića*, u: *Senjski zbornik*, 35, 2008., Str.159.

dušobrižnicima, prevedeni priručnik *Manipulus curatorum* autora Guida de Monte Rocheriija iz Španjolske. *Manipulus curatorum* je bilo jako popularno djelo koje je bilo prevedeno na više europskih jezika. Priručnik je namijenjen svećenicima i daje upute o svećeničkim dužnostima. Format tiska je 4° (20 cm) i sadrži 118 listova tiskanih u crnoj boji u dva stupca. „Poznato nam je, naime, da je rad na tiskanju *Naručnika Plebanuševa* trajao 90 dana.“¹⁸ Jezik kojim je pisan je hrvatska čakavština s elementima crkvenoslavenskog.

TRANSIT SVETOGA JEROLIMA iz 1508. sačuvan je u deset primjeraka, četiri se čuvaju u knjižnici HAZU, dva u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, a ostali po jedan u Zagrebu, Pragu, na Košljunu kod Krka i u Vrbniku na Krku. „*Senjski Transit sv. Jerolima* prijevod je talijanskog, najvjerojatnije *Foxijeva venecijanskog izdanja od 1. VI 1487. Transito de s. Girolamo.*“¹⁹ Sadrži tekstove o svetom Jeronimu kojima je tema prelazak sv. Jeronima na nebo, u kršćanstvu poznato kao svetačka smrt. Razlika od talijanskog originala je što se na kraju umjesto molitvi, u senjskom nalaze originalni stihovi o legendi o sv. Jeronimu koji je spasio lava i postao mu prijatelj. Tisak je formata 16° (14 cm) i u jednom stupcu u crnoj boji. Jezik je hrvatska čakavština.

MIRAKULI SLAVNE DIVE MARIJE iz 1508. predstavljaju najopsežniju zbirku čudesa Blažene Djevice Marije sačuvanu u pet primjeraka, od kojih se tri čuvaju u knjižnici HAZU, jedan u Londonu i jedan u Sankt-Peterburgu, ali ni jedan nije potpun. Kao književno djelo, čuda Djevice Marije su bila iznimno popularna u srednjem vijeku. Tekst je prijevod zbirke talijanskih autora Mattea Capcase i Bernardina Benalija *Miracoli della gloriosa vergine Maria* izdanog u Veneciji. Izdanje je tiskano u formatu 16° (14 cm) i sadrži 80 listova, tekst je tiskan u jednom stupcu u crnoj boji. Jezik je hrvatska čakavština.

¹⁸ Bogović, M. *Gdje je radila senjska glagoljska tiskara od godine 1494 do 1496?*, u: *Senjski zbornik*, 21, 1994., Str.103.

¹⁹ Nazor, A. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: *Senjski zbornik*, 6, 1975., Str.17.

KORIZMENJAK FRATRA RUBERTA iz 1508. sačuvan je u deset primjeraka, od kojih se sedam čuva u Zagrebu; u knjižnici HAZU (4), u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (1) i samostanu franjevac trećoredaca (2) te u narodnim knjižnicama u Sankt-Peterburgu (2) i Ljubljani (1). Ovo je izdanje zbirka propovijedi franjevca konventualca Roberta Caracciola namijenjena za Korizmu koje je propovijedao tijekom boravka u dvorcu kralja Ferdinanda I. Aragonskog u Napulju. „*Na kraljevu molbu Caracciolo je svoje propovijedi zapisao, barem u glavnim crtama, kako bi ih kralj tobože mogao naknadno pročitati kad bude spriječen obvezama da ih sluša. Tako je nastao Quadragesimale, mali nerazrađen, u glavnim crtama skiciran zbornik korizmenih propovijedi, namijenjenih mnogo široj publici nego što je bio kralj Ferdinand I. i njegovi dvorjanici.*“²⁰ Ovaj primjerak je zadnja knjiga koja je tiskana u senjskoj glagoljskoj tiskari. Format tiska je 4° (20 cm), sadrži 104 lista. Tekst je tiskan u dva stupca u crnoj boji. U kolofonu se nalazi podatak tko su prevoditelji: Pero Jakovčić i Silvestar Bedričić. Jezik je hrvatska čakavština s crkvenoslavenskim elementima, a u podlozi je govor tadašnjih Senjana.

RITUAL i *MEŠTRIJA OD (DOBRA) UMRTIJA* iz 1507. inkunabula je od koje su sačuvana samo dva primjerka, ali nisu potpuni. Čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu. „*Za senjski Ritual nije uzet predložak ni iz jednog poznatog rukopisnog ni već tiskanog rituala, već je sastavljen na osnovi poznatih tekstova.*“²¹ Meštrija od (dobra) umrtija prijevod je popularnog srednjovjekovnog djela *Ars bene moriendi*. Sačinjena je od tekstova koje su koristili svećenici, ali i svjetina koja moli za bližnje na umoru. Opis borbe anđela i đavla za ljudsku dušu. U *Ritualu* su opisani obredi od pričesti, bolesničkog pomazanja, sprovoda, blagoslova kuće i dr. *Ritual* i *Meštrija* su

²⁰ Nazor, A. *Ante Glavičić i glagoljska tiskara u Senju*, u: Senjski zbornik, 40, 2013., Str. 22.

²¹ Nazor, A. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., Str. 16.

namjerno tiskani zajedno jer uz obrede vezane uz smrt i bolest nudi čitatelju spise kojima si može olakšati muke. Format tiska je 16° u crnoj i crvenoj boji.

S tri važna liturgijska djela: brevijarom, misalom i ritualom upotpunjen je liturgijski dio izdavaštva Senja. Što se tiče tipografskih obilježja, senjska su izdanja u usporedbi s prvotiskom Misala 1483. znatno skromnija. Neliturgijski tekstovi su tiskani u crnoj boji, dok su Misal i Ritual u crno-crvenoj. Inicijali su jednostavni i često su se isti ponavljali za različita slova. „*Osnovna pak grafička osobina senjskih izdanja jest upotreba lomljenih ligatura tj. rezanje i slaganje slova, od dva i od tri slova. (...) U znanost je ušla kao Baromićeva tehnika.*“²²

Kao i drugim inkunabulama i senjskim je nedostajala naslovna stranica pa nije poznato kolika im je bila naklada. Činjenica je da ih je jako malo sačuvano u potpunom obliku. „*Slagarsko tiskarski postupak lijevanja polovica slova koji omogućuje slaganje ligaturne slovne grupe ocijenjen je kao jedinstvena pojava u tiskarstvu inkunabula u Europi i kao naš originalni doprinos općoj povijesti tipografije. Tipografski set koji je za senjsku tiskaru kreirao Blaž Baromić ocijenjen kao najpotpuniji i najljepši domet hrvatsko glagoljskog tiskarstva.*“²³

Iako je Senjska tiskara bila izvor glagoljskog izdavaštva onog doba, nijedno od izdanja nije ostalo u Senju. Naime, svi su otkriveni u nekim drugim mjestima, a završili su posvuda po Europi. Ta izdanja svjedoče o kulturnoj i materijalnoj moći Senja toga doba, iako se to „*dogodilo u vrijeme borbe hrvatskoga naroda za svoju opstojnost, državnu cjelovitost i neovisnost, kada su u nedalekom okruženju još uvijek odjekivali topovski pucnji, ubojiti zveket mačeva i topot konja, te ginuli hrvatski branitelji i nedužno stanovništvo.*“²⁴

²² Nazor, A. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., Str. 20.

²³ Nazor, A. *O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izdanjima (1494.-1508.)*, u: Senjski zbornik, 41, 2014., Str. 236.

²⁴ Lokmer, J. *O potrebi faksimilnih, kritičkih, digitalnih izdanja senjske glagoljske tiskare i njihove mrežne dostupnosti: razmišljanje povodom 520. obljetnice tiskanja Senjskog glagoljskog misala*, u: Senjski zbornik, 41, 2014., Str. 449.

4. Knjižnica senjske Biskupije

U neposrednoj blizini senjske katedrale, čuva se muzejska zbirka pod nazivom *Sakralna baština* i jedinstveni knjižnični fond *Knjižnica Biskupija senjske i modruške*. Jedinstvena se zbirka dijeli na „*Opći fond (knjige iz 18. st), Periodiku, Inkunabule i knjige 16. i 17. st., Liturgijske knjige, Segniensa (knjige koje su na neki način povezane sa Senjom – autor, mjesto izdavanja, tema),*

Slika 2.: *Ulaz u zgradu knjižnice biskupija senjske i modruške te izložbe Sakralne baštine*

*Muzikalije (notni zapisi) i Rukopisne knjige*²⁵. Knjižnica posjeduje oko 20 000 svezaka i dvije inkunabule te je 1989. godine registrirana kao spomenik kulture.

Godinama ovu zbirku čuva njezina voditeljica Milena Rogić koja vrata knjižnice otvara samo u znanstveno-istraživačke svrhe i to isključivo po najavi, dok je izložba crkvene umjetnosti česta stanica turistima koji se nađu u Senju tijekom ljetnih mjeseci. Radno je vrijeme izložbe radnim danom od 7 do 15 sati, iznimno je u ljetnim mjesecima (od 15. srpnja do 1. rujna) radno vrijeme dvokratno svaki dan, od 9 do 12 i od 18 do 20 sati.

Knjižnica biskupije senjske i modruške stvorena je iz fondova različitih knjižnica koje su djelovale na području Senja: knjižnica sjemeništa, biblioteka Kaptola, Biskupska biblioteka, knjižnica Zbora duhovne mladeži, knjižnica zavoda *Ožegovićianum* te donacijama brojnih osoba i ustanova. *Premještanjem biskupskog sjedišta u Rijeku, u Senju, starodrevnom biskupskome sjedištu, ostaje arhiv (biskupski, kaptolski), fondovi knjižnica različitih ustanova (biskupske, kaptolske, sjemenišne, odgojnih ustanova i nekih župa i svećenika), riznica katedrale (liturgijsko posuđe, ruho), dio inventara u bombardiranju razrušenog biskupskog dvora (biskupski portreti, namještaj), dijelovi različite opreme katedrale i ostalih senjskih crkava stradalih u II. svjetskom ratu.*²⁶

Uvid u fond knjižnice sjemeništa u Senju može se dobiti temeljem inventarnih knjiga koje je pronašla Fila Bekavac-Lokmer. Knjižnica je imala skoro 5000 svezaka, koji su osim na latinici, pisani glagoljicom, ćirilicom, goticom, hebrejskim i grčkim pismom. Inventarne su knjige bile vođene organizirano i bila je dostupna kroz otvoren pristup. U inventaru su navedena stručna područja po kojima je građa fizički smještena. Od građe je naviješe bilo

²⁵ Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: Senjski zbornik, 35, 2008., Str.163.

²⁶ Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: Senjski zbornik, 35, 2008., Str.162.

stručnih knjiga za studij teologije, općih i nacionalnih povijesti te priručnika za učenje jezika. „*Stručne su skupine ipak različito definirane od jedne do druge knjige inventara, ovisno o razdoblju kada su knjige inventara nastale, no temeljne struke zastupljene su u gotovo svim knjigama, (..) prikazane su različite struke tada naznačene u inventaru - katalogu knjižnice bogoslovnog sjemeništa u Senju.*“²⁷

Tablica 1.: Stručni raspored knjižnične građe bogoslovnog sjemeništa u Senju

STRUČNO PODRUČJE	Knjiga 1.	Knjiga 2.	Knjiga 3.	Knjiga 4.	Ukupno
<i>Zabava</i>	124	622	0	0	746
<i>Historia Eccl. a Profana</i>	223	0	175	124	522
<i>Sacra Rethorica</i>	256	0	193	54	503
<i>Jus Eccl. et.Civile</i>	180	0	158	102	440
<i>Prir. znanosti, sociologija, zdrav. nar. gosp.</i>	0	137	301	0	438
<i>Moral et Pastoralis</i>	172	0	124	108	404
<i>Spiritualia Pedagogica</i>	0	238	148	0	386
<i>Dogmatika (Theologia Dogmatica)</i>	160	0	102	71	333
<i>Razno</i>	32	236	0	0	268
<i>Studium Biblicum</i>	122	0	68	64	254
<i>Ascesa</i>	249	0	0	0	249
<i>Povijest, životopisi, zemljopis, putopisi</i>	0	237	0	0	237
<i>Knjige za mlade</i>	0	229	0	0	229

²⁷ Bekavac-Lokmer, F. *Knjižnica senjskog sjemeništa*, u: Riječki teološki časopis, 16, 2007., Str. 439.

<i>Pouka</i>	204	0	0	0	204
<i>Mischelanea</i>	0	0	0	93	93
<i>Strana literatura</i>	0	56	0	0	56
<i>Patristica et Meditationes</i>	0	0	0	54	54
<i>Književnost, umjetnost</i>	0	54	0	0	54
<i>Slovnice</i>	45	0	0	0	45
<i>Rječnici</i>	45	0	0	0	45
<i>Časopisi</i>	0	37	0	0	37
<i>Ukupno</i>	1812	1846	1269	670	5597

4.1. Senjska biskupija kroz povijest

„Biskupije senjska i modruška ili krbavska postojale su kao samostalne crkvene jedinice do 1969., kad je bulom pape Pavla VI: „Coetu instante“ napravljena druga upravna podjela i razgraničenje: osnovana je riječko-senjska nadbiskupija, koja je uz dotadanji hrvatski dio riječke biskupije, područje zapadno od Rječine, obuhvatila i cjelokupno područje senjske i modruške ili krbavske biskupije, od Rječine pa na jug do Zrmanje.“²⁸ Senj je bio najstarije biskupsko sjedište na tom prostoru, imena biskupa se spominju još od 5. stoljeća. Biskupiji je pripadao i dio Like, ali su se granice stalno mijenjale. U senjsku se biskupiju u 15. stoljeću ubrajaju župe Gacka i Senj. Nakon napada Turaka u 16. stoljeću pod senjskom biskupijom ostaju župe: Senj, Otočac i Brinje.

„Kad je 1248. senjski biskup dobio osobno pravo na staroslavensku službu Božju, dobio je time snažnu potporu u svojoj glagoljaškoj praksi i njegov

²⁸ Bogović, M. *Hrvatsko glagoljsko tisućljeće*, u: Senjski zbornik, 25, 1998., Str. 5.

*kaptol. To područje postaje najjače uporište glagoljice uopće, pa je shvatljivo da je upravo u Senju nastala (1494.) prva sigurno poznata glagoljaška tiskara na hrvatskom tlu.*²⁹ U Senjskoj i Modruškoj je biskupiji bilo posebno što je bogoslužje bilo na staroslavenskom jeziku i glagoljici skoro cijelo tisućljeće. Senj se kao biskupijsko središte spominje još početkom 5. stoljeća. Poslije toga nema spomena Senjske biskupije sve do 1169. godine. Krbavska je biskupija osnovana 1185. godine, a preseljenjem sjedišta iz Krbave u Modruš 1460. godine, dobiva naziv Modruška. Za vrijeme biskupa Ivana Krstitelja Agatića (1617.-1640.) ove su dvije biskupije trajno i jednakopravno sjedinjene pod upravom Senjskog biskupa. Bulom pape Pavla VI. 1969. godine, Modruška ili Krbavska biskupija je ukinuta, a Senjska je pripojena Riječkoj pa je tako nastala riječko-senjska nadbiskupija. Od Senjske se biskupije 1460. godine privremeno odcjepljuje Otočka biskupija koja se nakon 1534. godine više ne spominje. Godine 2000. bulom pape Ivana Pavla II. riječko-senjska nadbiskupija podijeljena je na dvije crkvene jedinice: Riječku nadbiskupiju i novoosnovanu Gospičko-senjsku biskupiju.

*„U 17. stoljeću dolazi do rusifikacije (istočno slavenizacije) liturgijskih knjiga, a u 18. stoljeću do uvođenja narodnog jezika u liturgiji - šćaveta. Borba između rusificirane redakcije liturgijskih knjiga i šćaveta okončana je potkraj 19. stoljeća odredbom biskupa Jurja Posilovića da se u liturgiju vrati hrvatska redakcija staroslavenskog jezika koja se koristila prije rusifikacije.*³⁰ U Bribiru je 1620. godine na sinodi predvođenoj biskupom Agatićem donesena odluka da se tiskaju nove liturgijske knjige za hrvatske glagoljaše. Propaganda ili Kongregacija za širenje vjere, koja je osnovana 1622. treba pružiti stručnu i materijalnu pomoć, ali nije vodila brigu hoće li misal biti u hrvatskoj redakciji. Uloga priređivanja novog misala povjerena Rafaelu Levakoviću kojemu su pomogli rusinski monasi pa je tako ruski jezik ušao u jezik misala i brevijara.

²⁹ Bogović, M. *Hrvatsko glagoljsko tisućljeće*, u: Senjski zbornik, 25, 1998., Str. 9.

³⁰ Puškarić, F. *Glagoljica u gospičko-senjskoj biskupiji*, u: Riječki teološki časopis, 25, 2017., Str. 389.

Nakon njega iste je elemente uveo i Karaman. Primjerci *Karamanova i Levakovićeve misala* čuvaju se u *Sakralnoj baštini*. „Isto tako svećenici Senjske biskupije služe misu, ali u pjevanim misama, osim molitava koje su iz staroslavenskog misala, pjeva se sve iz knjige koja se zove *Šćavet* (liturgijska knjiga na živom narodnom jeziku), tj. poslanica, evanđelje i predslovlje.“³¹

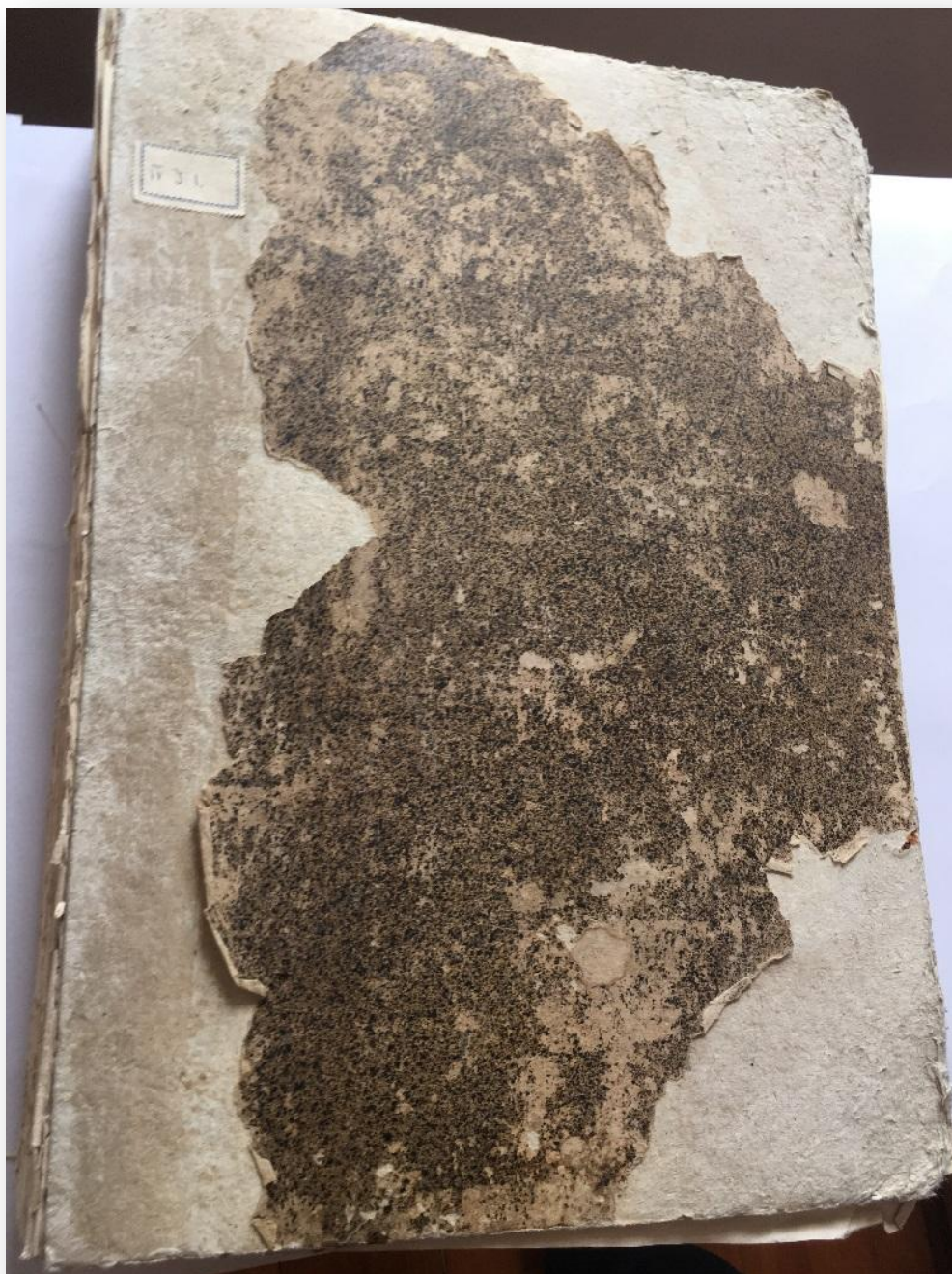
Tek je Dragutin Parčić po uputi biskupa Jurja Posilovića priredio misal u hrvatskoj redakciji, točnije staroslavenski jezik liturgijskih knjiga bez rusificiranih elemenata. *Parčićev je misal* tiskan 1893. i time je biskup Posilović izdao naredbu da se u svim biskupskim župama koristi staroslavenski jezik, ali se nakon poslanice i evanđelja na staroslavenskom, isto se mora pročitati i iz *Šćaveta*. Dio puka nije bio zadovoljan korištenjem staroslavenskog jezika jer ih je podsjećao na pravoslavne službe. Bunili su se i svećenici na kojima je bilo da uče staroslavenski jezik. No unatoč tomu, staroslavenski su jezik i jedni i drugi bolje razumijeli od latinskog jezika koji je bio rezerviran za učenjake.

„Slavljenje liturgije na staroslavenskom jeziku uz postupno vraćanje sve jačeg utjecaja narodnog jezika zadržalo se u Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj biskupiji, odnosno na području današnje Gospićko-senjske biskupije sve do Drugog vatikanskog sabora koji je u liturgiju uveo narodni jezik. Tako je povlastica slavljenja Boga na narodnom jeziku, koju su u cijeloj Katoličkoj Crkvi jedino Hrvati imali od 9. stoljeća, a ova biskupija na poseban način od 1248. godine, postala stvarnost svih katoličkih naroda.“³²

³¹ Puškarić, F. *Glagoljica u gospićko-senjskoj biskupiji*, u: Riječki teološki časopis, 25, 2017., Str. 406.

³² Puškarić, F. *Glagoljica u gospićko-senjskoj biskupiji*, u: Riječki teološki časopis, 25, 2017., Str. 409.

4.2. Inkunabule biskupske knjižnice

Slika 3.: *GEOGRAPHIE STRABONIS*

GEOGRAPHIE STRABONIS je najstarija knjiga koja se čuva u Senju. Tiskana je u Veneciji 1472. godine. Primjerak je prvotisk tiskan na latinici i ima 217 stranica. Ova je inkunabula enciklopedija geografskog znanja toga doba

čiji je autor grčki geograf Strabon. Njegovo je najpoznatije djelo *Geografija* u 17 knjiga (I–II fizička geografija, III–X Europa, XI–XVI Azija, XVII Afrika) „*napisana većim dijelom prema starijim piscima, sadrži i pojedinosti iz mitologije, književnosti i kulture.*“³³ Senjska je inkunabula 17. knjiga navedenog djela. Relativno je dobro očuvana. Velikog je folio formata tj. 2° (visina hrpta 41,5 cm). Nema originalne paginacije. Knjiga je bez hrpta, a na koricama su vidljivi ostaci kože i listovi su oštećeni na rubovima. Na koricama je vidljiva oznaka stare biblioteke. Prva i zadnja stranica su prazne, a naslovnica nedostaje, kao što je čest slučaj u inkunabulama. Knjiga ima puno bilješki pisanih rukom na marginama uz tekst. Tiskana je u jednom stupcu u crnoj boji. Zanimljiva je činjenica da su u tekstu ostala prazna mjesta za inicijale. Označeno je slovom koji se inicijal treba upisati, ali isti nije upisan. U ovom se primjerku saznaje informacija o tiskaru imena Venedelinus De Spira.

JOSEPHUS DE ANTIQUITATIBUS AC DE BELLO JUDAICO druga je inkunabula koja se čuva u *Sakralnoj baštini*. Tiskana je 1499. u Veneciji. Knjiga je latinski prijevod koju je na grčkome jeziku o židovskoj povijesti i rimsko-židovskom ratu napisao židovski povjesničar Flavius Josephus. Format izdanja je kvarta ili 4° (visina hrpta 31,5 cm). Nema paginacije ni naslovne stranice. Tekst je tiskan u jednom stupcu u crnoj boji. Stupci počinju inicijalima. Iako su prisutne mrlje od oštećenja, primjerak je jako dobro očuvan. Očuvane su originalne kožne korice. Sadrži kazalo na kraju knjige. Na unutarnjim stranicama korica su rukom upisana imena biskupa u čijem je vlasništvu bila.

³³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58294> (pristupljeno 26.8.2019.)

4.3. Stare i rijetke knjige biskupske knjižnice

MISSALE ROMANVM Slavonico idioma te ivssv S.D.N. VRBANI OCTAVI editvm – MISAL RIMSKIĀ va jezik slovenskiĀ sazdan poveljenijem p.g.n. pape URBANA OSMAGO. ROMAE, Typis & impensis Sac. Congr. de Propaganda Fide. Poznatiji kao *Levakovićev misal* jer ga je priredio Rafael Levaković. Tiskan je 1631. u Rimu. Ovaj misal ima 370 listova, 740 stranica. Izdanju nedostaju 24 lista i kazalo. Kožne korice uvezane u drvo su oštećene, pogotovo hrbat i knjižni blok, a listovi oštećeni na rubovima od uporabe i vlage. Korice su ukrašene jednostavnim geometrijskim ornamentom, a na svakoj su četiri metalne zakovice. Format je kvarta ili 4 ° (visina hrpta 25 cm). Tiskan je glagoljicom i latinicom, u dva stupca u dvije boje – crvenoj i crnoj.

Na poledini je naslovnice zalijepljena grafika u boji s prikazom Kristova raspeća, a u pozadini su gradske zidine s kupolom i zvonikom s desne strane, a s lijeve su palme u podnožju planina. Ispod slike je tekst na latinskom jeziku: *Pater dimitte illis*. U podnožju okvira slike je ime autora: *I. Busch A.V.*. Također, u pimjerku se nalazi i još jedna slika raspeća, „zalijepljena je, najvjerojatnije kasnije, slika u boji, kolorirana grafika veličine stranice na kojoj je prikazan raspeti Krist na križu s trnovom krunom na glavi“³⁴. Ispod križa s desne strane se nalazi Marija Magdalena u raskošnoj haljini, a s lijeve strane ljudska lubanja. Ispod slike je tekst na latinskom jeziku: *Gesu Cristo Croscefisso*. U misalu se nalaze notni zapisi za pjevane dijelove mise. Na unutarnjoj strani korica je rukom napisan tekst na latinici.

³⁴ Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: *Senjski zbornik*, 35, 2008., Str. 174.

Slika 4.: *MISSALE ROMANVM* ili *Levakoviće*v misal

BREVIARIVM ROMANVM SLAVONICO idiomate iussu S.D.N. INNOCENTII PP XI editvm – ČASOSLOV RIMSKIJ SLAVINSKIM JEZIKOM Poveljenjem S.G.N. INOKENTIJE papi 11. vidan ROMAE, Typis & Impensis Sac. Cong. de Propag. Fide, Tisakn je 1688. godine u Rimu. Uredio ga je Ivan Paštrić pa se zove i *Paštriće*v *brevijar*. Primjerak časoslova je uvezan u drvo presvučeno crnom kožom. Format tiska je oktav tj. 8° (visina hrpta 22 cm). Korice su dobro čuvane, ali djelomično oštećene. Vidljivi su ostaci metalnih

kopči. Nema originalne paginacije, već su rukom ispisani arapski brojevi na pojedinim stranicama. U ovom primjerku nisu prisutne grafike. Na naslovnici je rukom napisan tekst oko znaka tiskare: *Luca Andrea Kovacich Can(oni)ci Modrusiensis Buccari Residentis 1745*. Iz tog se teksta dobiva informacija o vlasništvu. „Časoslov je u dobrome stanju, iako su neke stranica nalijepljene na papir i djelomično dopisane. Kako je ovaj časoslov došao u Senj može se samo pretpostaviti: kupnjom, darom, a bio je kasnije u fondu sjemenišne knjižnice.“³⁵

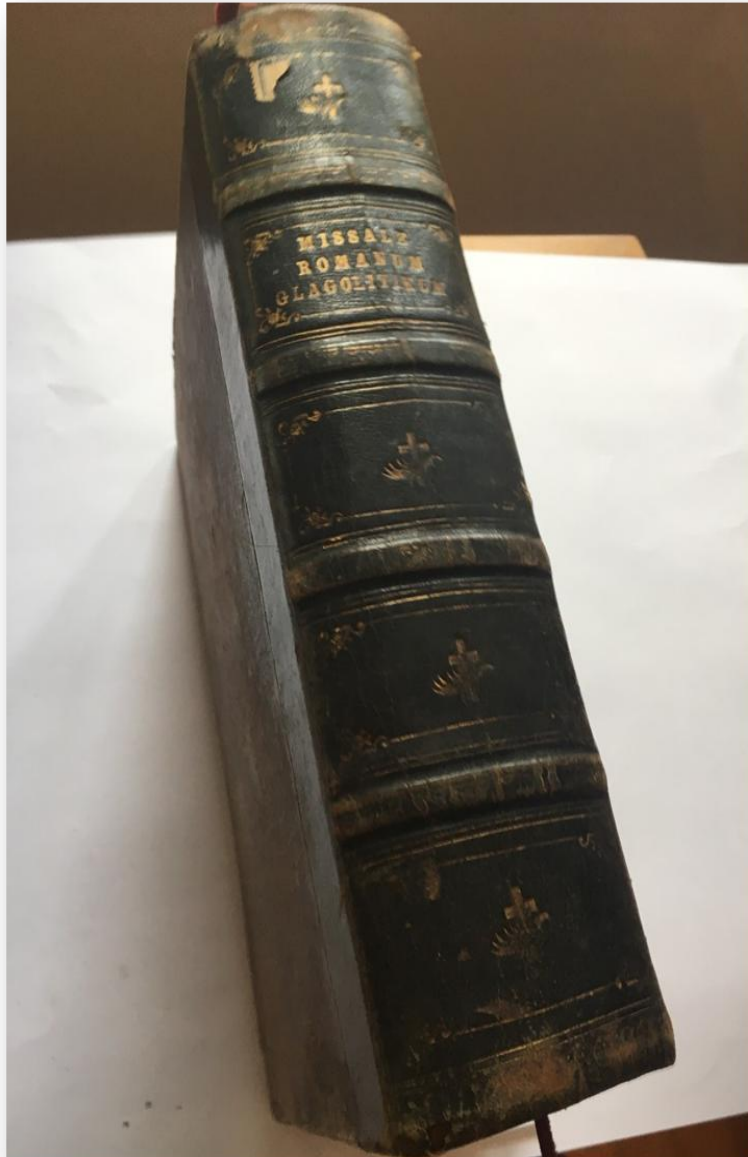
MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate jussu SS.D.ND Papae URBANI OCTAVI editum – MISAL RIMSKIĀ slavenskim jezikom poveljenijem p.g.n. papi URBANA OSMAGO izdan ROMAE, Typis & impensis Sacrae Congregations de Propaganda Fide. Tiskan je 1741. godine u Rimu. Priredio ga je Mate Karaman pa je poznat kao *Karamanov misal*. Mate Karaman je bio zadarski nadbiskup, zaštitnik staroslavenske liturgije i izdanja Propagande. U Senjskoj i modruškoj ili krbavskoj biskupiji ovaj misal nije baš bio dobro prihvaćen, štoviše svećenici bi neke dijelove u liturgiji čitali iz latinskog misala ili glagoljskog brevijara umjesto iz ovoga. „*Splitski svećenik Stjepan Ružić (Rosa) išao je po raznim krajevima i govorio da Karamanov misal treba spaliti, jer sadrži, ne samo jezične, nego i vjerske pogreške.*“³⁶

U ovom je primjerku tekst tiskan u dvije boje – crnoj i crvenoj, u dva stupca. Tiskan je u kvarta formatu ili 4° (visina hrpta 28,5 cm). Korice su od kartona obučenog u platno i jako su dobro očuvane. Na hrptu je zlatnim tiskom upisan tekst tiskanim slovima: *Missale Romanum Glagolitikum*. U gornjem lijevom kutu unutarnje strane korica se nalazi naljepnica knjigovežnice Huberta Lusteru u Senju. „*Prema Hubertu Lusteru, koji je u Senju imao prvu tiskaru i štampao mnoga vrijedna djela po kojima je postao poznat nadaleko, njegovo*

³⁵ Lokmer, J. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju*, u: Senjski zbornik, 35, 2008., Str. 176.

³⁶ Bogović, M. *Staroslavenska liturgija u Biskupijama senjskoj i modruškoj i Parčićev misal*, u: Riječki teološki časopis, 1, 1993., Str. 211.

prezime služi Senjanima kao sinonim za svaku drugu senjsku tiskaru – Lusterija.³⁷ Na istoj unutarnjoj strani korice nalazi se i tekst napisan rukom na glagoljici: *Pop Osif Snidaršić, vlasnik missala sego, 1865.* Navedeni tekst daje informaciju o vlasništvu knjige.

Slika 5.: *MISSALE ROMANUM* ili Karamanov misal

³⁷Glavičić, A. *Vlasnici i zgrade u kojima su djelovale senjske tiskare XIX. i XX. stoljeća*, u: *Senjski zbornik*, 6, 1975., Str. 142.

EPISTOLE I EVANJELJA PRIKO SVEGA LITTA PO REDU MISSALA RIMSKOGA SKUPNO MOLITVAMI I BLAGOSLOVMI U JEZIK SLOVINSKI PRINESENA su najpotpunije izdanje šćaveta po kojem su u misi svi dijelovi na narodnom, hrvatskom jeziku osim onih koji se tiho mole. Izdanje je tiskano u Rijeci 1824. godine. Postoji paginacija rimskim i arapskim brojevima. Tiskano u formatu kvarta ili 4 ° (visina hrpta 29 cm). Tiskano u dva stupca dvobojno (crno-crveno). Smeđe kožne korice su jako dobro očuvane. Na koricama je zlatnim tiskom utisnut križ na sredini, dok su na uglovima utisnuti ukrasni ornamenti. Na naslovnoj su rukom upisano ime vlasnika *Pave Jurčić Ministrant Stolne crkve Senj*.

5. Knjižnica Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića

Čest je primjer školskih knjižnica sa spomeničkim fondom koji daju veliku važnost očuvanju kulturne baštine. Upravo su takve škole dale temelj suvremenoj knjižnici. „U Hrvatskoj postoji veliki broj knjižnica čiji knjižnični fondovi imaju obilježja spomenika kulture. Prema istraživanju provedenom 1992. godine u Hrvatskoj postoji 97 spomeničkih zbirki, odnosno knjižnica u kojima se stoljećima prikupljalo i čuvalo knjižno blago. (...) Ove su zbirke nacionalni alat za istraživanje i utvrđivanje kulturnog identiteta naroda.“³⁸

Upravo je jedna od njih knjižnica Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića u Senju. Korisnici ove knjižnice su učenici i školski nastavnici, ostali djelatnici škole, zainteresirani roditelji, po potrebi građani, studenti i znanstvenici. Radno vrijeme knjižnice je od 7.30 do 15 h, za učenike od 7.30 do 14.00 h i po potrebi tj. dogovoru. Knjižnica se služi računalnim programom Medved kojima se pretražuje tekući fond. Knjižnični je fond dostupan korisnicima na klasičan način, otvoren je pristup fondu, stara građa se ne posuđuje već je namijenjena stručnom radu u čitaonici. Knjižnica se prostire na 108 m², od čega je tekući fond i čitaonica u prostoriji od 67 m², a spomenička je knjižnica u prostoriji od 41 m². Fond se dijeli na zavičajnu zbirku, referentnu zbirku, školsku lektiru, stručnu literaturu, audiovizualne dokumente, periodiku, brošure i elektroničku zbirku. Knjižnica je prikladno opremljena osnovnom opremom, posjeduje dva računala, a potrebni su ormari za referentnu zbirku. Knjižnica ne posjeduje digitaliziranu građu i online izvore, a dio audiovizualne građe otpisuje.

³⁸ SEMINAR: *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe* (ur. Tinka Katić), Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993., Str. 7-8.

Slika 6.: Dio građe spomeničke zbirke knjižnice Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića

5.1. Razvoj senjskog školstva i knjižnice

Novije senjsko školstvo, gimnazijsko se počelo razvijati dolaskom pavlina u Senj koji su imali svoju crkvu i samostan nasuprot kojega su otvorili gimnaziju. Pavlini su redovnici čije je redovničko pravilo bilo svetog Pavla iz Tebe, prvoga među pustinjacima, pa su se nazvali pavlinima. Njihov samostan svetog Nikole bio je vezan uz rad gimnazije u Senju.

„O otvaranju gimnazije (latinske škole) biskup Nikola Pohmajević zapisao je 1728. u svojem izvješću Svetoj Stolici da je na njegovo traženje car odredio da se otvori latinska škola u Senju koja je 1725. počela djelovati kod otaca pavlina. Svi će svećenički kandidati trebati proći tu školu. Pohmajević kaže da nema više namjere zaredivati za svećenike kandidate koji ne prođu latinske škole. Oni koji nisu prošli te škole nazivalo se glagoljaši.“³⁹ Svećenici glagoljaši nisu imali službeno obrazovanje već su se učili kod starijih svećenika. Za razliku od svećenika u srednjem vijeku koji su po znanju bili jednaki katoličkim svećenicima u drugim zemljama, svećenici glagoljaši novog vijeka su bili manje obrazovani. Nastava se odvijala na latinskom jeziku i iako je prvenstveno bila škola za osposobljavanje klerika kako bi mogli upisati druge studije, školu su pohađali i učenici iz pučanstva.

Biskupi su imali zamisao otvoriti u Senju visoku teološku školu, pogotovo nakon ukidanja isusovačke škole u Rijeci, ali se 1786. godine ukidaju pavlini i pojavljuje se škola čiji su voditelji bili biskupski svećenici. Biskup Ježić uporno se borio za nastavak rada senjske gimnazije pa je tako 1806. osnovao visoko učilište, prvo teologiju, a za dvije godine i filozofski licej.

Knjižnica koja je počela s radom iste godine u požaru 1810. je izgubila cjelokupan fond koji je kasnije obnovljen donacijama. Budući da je nedostajalo literature za predavanja, morali su se napisati priručnici kako bi se izvodila

³⁹ Bogović, M. *Crkva i senjsko srednje školstvo*, u: Senjski zbornik, 36, 2009., Str. 52.

predavanja pojedinih predmeta. Poslije pavlina, školu preuzimaju franjevci koji 1803. godine sele na Trsat u Rijeci pa gimnaziju opet preuzimaju biskupski svećenici, da bi se u drugoj polovici 19. stoljeća kao nastavnici zapošljavali laici.

Za vrijeme biskupa Mirka Ožegovića senjsko se školstvo reformiralo. U vrijeme njegova ustoličenja 1834. senjska je gimnazija bila zatvorena i on ju je uz silan trud i napor uspio ponovno otvoriti 1839. godine. Filozofski licej je priključen gimnaziji i dodana su još dva razreda s kojima je bilo moguće upisani bilo koji fakultet. Biskup Ožegović je brinuo o upotrebi hrvatskog jezika u bogoslužju pa 1848. godine *„uvodi on, prvi od hrvatskih biskupa, narodni jezik u svoju kancelariju. Piše tada i profesorima bogoslovije u Senju da se trude kako bi teološke znanosti također predavali na razumljivom narodnom jeziku i dodaje da će latinska terminologija jako malo pomoći svećenicima da ljudima rastumače otajstva naše vjere.“*⁴⁰

Za vrijeme bana Ivana Mažuranića donesen je 1874. zakon kojim je škola odvojena od Crkve i njezina utjecaja na školske programe. Budući da u Senju nije bilo sjemeništa, biskup Ožegović ga je osnovao kako bi priskrbio đake za gimnaziju. Sjemenište je nazvao Ožegovićianum koji je djelovao do 1940. godine. Korisnici zavoda su bili gimnazijski đaci, ali pod stegom crkvenih vlasti od kojih je mali broj upisivao teologiju na visokom učilištu.

Nakon smrti biskupa Ožegovića gimnazija se mijenjala zbog brojnih društvenih promjena i reformi školstva. Naime, 1871. Senj dobiva status kraljevskog slobodnog grada i službeni jezik senjske gimnazije postaje hrvatski. Djevojčicama se dozvoljava upis 1893. godine. *„Rad gimnazije od 1808. nije više vezan, kao do tada, ni uz jedan crkveni red, (oni su redovito imali knjižnicu) pa se može pretpostaviti da je tada počela živjeti i samostalna gimnazijska knjižnica. Budući da u knjižničnom fondu nalazimo naslove koji su stariji od te*

⁴⁰ Bogović M. *Biskup Mirko Ožegović*, u: Senjski zbornik, 18, 1990., Str. 253.

godine, vjerojatno je, da je ta knjižnica baštinila neke knjige iz vremena stare pavlinske gimnazije.⁴¹ Budući da je gimnazija bila ukinuta 1820. ukinuta je i senjska knjižnica, dok 1850. godine profesori nisu tražili da se ponovno osnuje knjižnica. U drugoj polovici 19. stoljeća djeluju dvije knjižnice: učenička i profesorska.

Knjižnicu su darivale mnoge ustanove pa je broj svezaka stalno rastao, ali i pravovremeno su kupovali knjige. 1871. godine je knjižnica imala primjerak *Zlatarevog zlata* prvog hrvatskog romana koji je izašao te godine. Knjižnica je tada imala 3265 svezaka. Školske su godine 1898./1899. profesori Milan Krasović i Branimir Vizner sastavili katalog *Kraljevske realne gimnazije* u Senju koji je objavljen je izvješću za tu školsku godinu. Katalog je podijeljen u 14 dijelova s dodatkom.

Tablica 2.: *Katalog kraljevske realne gimnazije u Senju*⁴²

I. dio – <i>Enciklopedija - djela općenita i mješovita sadržaja, akademski spisi, periodički časopisi, opća bibliografija i godišnjaci.</i>
II. dio – <i>teologija i crkvena povijest</i>
III. dio – <i>filozofija i estetika</i>
IV. dio – <i>pedagogija i školstvo</i>
V. dio – <i>klasična filologija podijeljena na:</i>
1. <i>grčke klasike: tekstova (28), prijevoda (16)</i>
2. <i>latinski tekstovi (32) i prijevodi (13)</i>
3. <i>pomoćna djela – ostali jezici (102)</i>
VI. dio – <i>moderna filologija: opće jezikoznanstvo (11)</i>
2. <i>hrvatska, srpska i staroslavenska književnost: naučna djela (62), lijepa knjiga (116)</i>

⁴¹ Šušnjara, R. *Knjižnica senjske gimnazije*, u: Senjski zbornik, 16, 1989., Str. 63.

⁴² Šušnjara, R. *Knjižnica senjske gimnazije*, u: Senjski zbornik, 16, 1989., Str. 65-66.

<i>3. Inojezična (strana) književnost: ručna djela (62), lijepa knjiga (29)</i>
<i>VII. dio – arheologija i numizmatika (11)</i>
<i>VIII. dio – povijest (77)</i>
<i>IX. dio – geografija, statistika, etnografija, putopisi (54)</i>
<i>X. dio – prirodopis (67)</i>
<i>XI. dio – kemija, fizika, astronomija, meteorologija (46)</i>
<i>XII. dio – matematika (31)</i>
<i>XIII. dio – risanje i umjetnost (31)</i>
<i>XIV. dio – gospodarstvo, promet i trgovina (36)</i>

Od tada se bilježi porast knjiga u knjižnici, što kupnjom što darivanjima. Za veliku nabavu knjiga do 1917. godine bio je zaslužan profesor Rivoseki, koji je bio direktor škole i voditelj knjižnice što je uglavnom i bio slučaj u senjskoj gimnaziji (direktori su vodili knjižnicu i toj ulozi pristupali časno i odgovorno).

Školske godine 1933/34. knjižnica je posjedovala 7122 knjige. „*Godine 1959. napravljen je novi katalog u obliku knjige. Na osnovi kataloga, pregleda štuka sa slovčanom i brojčanom naznakom rađene su signature i oznake broja stranice na kojoj je određena struka u katalogu. Knjižnična građa podijeljena je u 28 područja i dodana su dva nova područja, tehnika i ruski jezik, i to kako slijedi:*

Tablica 3.: *Katalog knjižnice senjske gimnazije*⁴³

⁴³ Šušnjara, R. *Knjižnica senjske gimnazije*, u: Senjski zbornik, 16, 1989., Str. 67-68.

1. JAZU — akademijina izdanja (oko 750)	Učenička knjižnica:
2. Bečka akademija (167)	A) za omladinu i odrasle
3. administracija (13)	I. književnost:
4. engleski jezik (20)	1. pjesme (253)
5. filozofija (83)	2. romani (369)
6. filologija (35)	3. pripovijetke (568)
7. fizika (144)	4. drame (118)
8. francuski jezik (127)	5. komedije (56)
9. geologija (96)	6. igrokazi (63)
10. gospodarstvo (76)	7. biografije (32)
11. grčki jezik (169)	8. kritike (80)
12. hrvatski jezik (713)	
13. kemija (44)	II. naučna književnost (174)
14. latinski jezik (233)	III. Općenito
15. matematika (108)	1. almanasi (2)
16. njemački jezik (244)	2. antologija (19)
17. pedagogija (332)	3. časopisi (46)
18. brak i porodica (27)	4. rječnik (1)
19. politika (168)	
20. povijest umjetnosti (92)	IV. politika (47)
21. povijest (406)	B) dječja književnost
22. prirodopis (126)	1. bajke (19)
23. rječnici i leksikoni (127)	2. basne (5)
24. sport, film, muzika (68)	3. priče (293)
25. talijanski jezik (27)	5. pjesmice (37)“
26. zdravlje (40)	
27. zemljopis (161)	
28. časopisi (480)	
29. tehnička knjiga (66)	
30. ruski jezik (36)	
Svega 5.259 knjiga	

Nakon drugog svjetskog rata knjižnica ostaje na svega 600 knjiga nakon čega je izvršena nova nabava knjiga. Direktor škole zadužuje pojedine profesore i knjižničarku Đurđicu Pilepić na naprave inventarizaciju knjiga. Godine 1966. fond knjižnice dijeli se na osnovnu školu i gimnaziju, dok spomenička građa čini poseban fond. Knjižnicu je bilo teško srediti jer nije imala knjižničara na puno radno vrijeme ni prikladan prostor za smještaj knjiga.

Tek 1982. u vrijeme COUO *Vladimir Čopić* knjižnica dobiva prostorije za knjige i čitaonicu, a uređenje, klasifikaciju po UDK, inventarizaciju, reviziju i otpis rade profesori jezičari, dok 1986. na mjesto knjižničarke nije došla stručna osoba prof. Marica Štokić koja je na tom radnom mjestu i danas. „*Građa je od tada podijeljena u 3 dijela:*

- 1. spomenički fond, za što je osobito zainteresirana Naučna biblioteka iz Rijeke, i čijom je pomoći uređena 1. faza sređivanja spomeničkog fonda.*
- 2. međufond koji je nastao kao kriterij za izdvajanje spomeničkog dijela određena godina izlaska Kataloga iz 1899. g.*
- 3. najnoviji, tekući fond, koji poslije izvršene revizije u periodu od 1. do 25. prosinca 1988. prema Pravilniku o reviziji i otpisu knjiga broji 5987 svezaka. Revizija je provedena prema postojećoj inventarnoj knjizi iz šk.g. 1986/87.“⁴⁴*

⁴⁸ Šušnjara, R. *Knjižnica senjske gimnazije*, u: Senjski zbornik, 16, 1989., Str. 69-70.

5.2. Stare i rijetke knjige knjižnice Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića

DICITIONARIUM SEPTEM LINGUARUM autora Ambrosa F. Calepinusa tiskan je 1689. godine u Veneciji. Rječnik sedam jezika kojega je sastavio redovnik augustinac Ambrogio Calepio, prozvan Ambrosius Calepinus.

Slika 7.: *DICITIONARIUM SEPTEM LINGUARUM*

„Nastojao je obuhvatiti sve što je bilo na raspolaganju zapadnjačkoj naobrazbi njegova doba i tako utemeljiti elokvenciju bogatiju no što je prije bila. Nije se bavio samo latinskim nego je uz lat. riječi bilježio njihov prijevod na hebrejski, grčki i talijanski. To su bili kulturno najznatniji jezici njegova doba. Calepijeve leksikografske inovacije su znatne, pa tako uključuje narodni tal. jezik i stavlja hebr. jezik na prvo mjesto u doba kada počinje cvasti zapadnjačka hebraistika.“⁴⁵ Tiskan u kvarta formatu ili 4° (visina hrpta 34 cm). Primjerak je tiskan u crnoj boji, s tekstom u dva stupca. Paginacija je u desnom gornjem kutu. Na naslovnici su rukom napisane bilješke s informacijom o vlasniku. Knjiga je relativno dobro očuvana iako su prisutna oštećenja od vlage. Korice od smeđe kože su oštećene, a hrbat je očuvan s utisnutim zlatnim ornamentom.

ANAGRANNATON SIVE LAURUS AUXILIATORIBUS UNGARIAE tiskana u Beču 1689. hrvatskog književnika, jezikoslovca i povjesničara Pavla Rittera Vitezovića. Primjerak je *Druga knjiga anagrama ili Lovor – vijenca pomagačima Ugarske. „Ti su anagrami posvećeni većinom gradovima u Njemačkoj, Italiji, Grčkoj, Iliriji, Sarmaciji i Španjolskoj. Pod Ilirijom smatra Hrvatsku, Srbiju, Bugarsku, Albaniju, Vlašku i Grčku, a pod Sarmacijom Rusiju, Litvu, Poljsku, Moldavsku, Baltičke zemlje i Prusku“*⁴⁶. Dugo je bila u fondu knjižnice, ali nije bila evidentirana kao najstarija knjiga. Sadrži rukopisne bilješke.

Primjerak je relativno dobro očuvan, prisutna su oštećenja od mrlja. Korice su dosta oštećene. Prisutne su kustode tj. početni slog jedne stranice je otisnut ispod posljednjeg retka prethodne stranice. Tiskana je u formatu oktav ili 8° (visina hrpta 19 cm). Tisak je jednobojan i u jednom stupcu. Sadrži 136 stranica. Izgubljena je naslovna stranica pa je rukom napisan tekst na prvoj stranici „*Pavla Vitezovića zlatog viteza učenog Senjanina knjiga puna domoljubnog duha i zdravog srca koje nad nevoljom svog naroda tuži*“.

⁴⁵ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/rjecnici/> (pristupljeno 29.8.2019.)

⁴⁶ Peleh, S. *Vitezovićeve priloge zagonetaštvu*, u: Senjski zbornik, 5, 1973., Str. 398.

6. Stara i rijetka knjiga kao predmet zanimanja korisnika

Raste zanimanje za staru i rijetku knjigu time što se sve više korisnika zanima za blago hrvatskog naroda. Postavlja se pitanje što korisnik želi saznati istražujući staru knjigu? Proučavanjem stare knjige dolazi se do razumijevanja kulturnih pojava kao što su pismenost, opismenjavanje, odgoj i obrazovanje, običaji naroda, interesi tadašnjeg vremena. Bibliografska je obrada stare knjige povezana s potrebama i zahtjevima korisnika, najčešće istraživača iz različitih znanstvenih disciplina (filologija, knjižničarstvo, povijest, povijest umjetnosti, i dr.). Korisnicima koje zanima bibliografska obrada stare knjige *„na prvom je mjestu proučavanje literarne ili tekstualne povijesti koje je neodvojivo od povijesti knjižne proizvodnje“*⁴⁷.

Važnu ulogu u tome ima glagoljica koja je oduvijek predstavljala hrvatski nacionalni identitet i posebnost. Glagoljica je kao specifično pismo koje se održalo jedino na hrvatskom tlu upravo bila *„određeni čimbenik svojevrsna zatvaranja (..) umanjivala je mogućnosti komunikacije kad je riječ o pisanoj riječi, ključnoj i temeljnoj za razvoj kulture i civilizacije“*⁴⁸. Naime, tiskana je knjiga bila namijenjena isključivo za bogoslužje i znali su je čitati pretežno svećenici.

Iz intervjua s voditeljicama biskupske knjižnice i knjižnice senjske srednje škole saznaje se da su korisnici koje zanima rijetka knjiga najčešće istraživači koji se moraju prethodno najaviti. Broj korisnika srednjoškolske knjižnice ovisi o broju upisanih učenika, ali zajedno s osobljem ima oko 190 korisnika. U knjižnici srednje škole Pavla Rittera Vitezovića održavaju se razne izložbe, radionice različitog tipa i književne večeri zavičajnog kruga. Voditeljica knjižnice uz to organizira radionice i stručna predavanja, vodi školske projekte

⁴⁷ Katić, T. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007., Str. 37.

⁴⁸ Stipanov, J. *Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj*, Zagreb: Školska knjiga, 2015., Str. 29.

te brige o uređenju panoa u školi. Dugi je niz godina bila i voditeljica ličko-senjskog Županijskog stručnog vijeća za školske knjižničare.

Knjižnični je fond obiju knjižnica odvojen u zasebnoj prostoriji i nije otvoren za javnost te ne vrši posudbu knjiga. Obje su knjižnice veoma dobro opremljene i građa se čuva na adekvatan način. Neke od starih i rijetkih knjiga biskupske knjižnice izložene su u stalnom postavu izložbe crkvene umjetnosti i na taj način dostupne javnosti. U srednjoškolskoj knjižnici je spomenička građa u zasebnoj prostoriji sa vlastitom čitaonicom i *„škola je spomeničku građu proteklih godina zaštitila koliko je bila u mogućnosti, no najvrjednije publikacije bi trebalo restaurirati, konzervirati i mikrofilmirati.“*⁴⁹

Nažalost, nijedna stara knjiga sačuvana u ovim dvama senjskim knjižnicama nije restaurirana i iako je od izrazite važnosti da se takvo blago čuva i bude dostupno javnosti. Razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije danas se može uz minimalan trošak izraditi digitalna preslika koja bi postavljanjem na mrežne stranice bila dostupna zainteresiranim korisnicima.

Navedene knjižnice ne raspolažu digitaliziranom građom ni online izvorima. Ne posjeduju vlastitu stranicu na društvenim mrežama, ali na internet stranicama grada i škole su pristupne relevantne informacije o istima. Budući da Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje digitalni repozitorij stare i rijetke knjige, nema razloga da se i neke od navedenih knjiga ne nađu na njihovom nacionalnom repozitoriju za svu digitaliziranu građu u Republici Hrvatskoj.

⁴⁹ Štokić, M. *Školska knjižnica Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića u Senju*, u: Senjski zbornik, 36, 2009., Str. 30.

7. Zaključak

Od Senjske ploče iz 12. stoljeća koja je klesana u vrijeme kad i Bašćanska ploča pa sve do glagoljske tiskare, preko senjske gimnazije, stanovnici su Senja uvijek ulagali u prave vrijednosti – jezik, obrazovanje i kulturu. Veliki je utjecaj na jačanje nacionalnog identiteta imala i Senjska biskupija kojoj je 1248. godine od pape Inocenta dozvoljena upotreba glagoljice i hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju. Iako je Senjska tiskara bila izvor glagoljskog izdavaštva onog doba, nijedno od izdanja nije ostalo u Senju.

Važnost je starih i rijetkih knjiga koje se čuvaju na policama knjižnice Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića i knjižnice biskupija senjske i modruške što svjedoče o kulturnoj i povijesnoj baštini grada Senja koji daje veliki doprinos cjelokupnom hrvatskom nacionalnom identitetu. Sve je veći broj korisnika koji se, istražujući blago hrvatskog naroda, zanimaju za staru i rijetku knjigu.

Zahvaljujući senjskoj glagoljskoj tradiciji povezao se hrvatski sjever i jug toga doba pa je od izrazite važnosti da se takvo blago čuva i bude dostupno javnosti. Navedene knjižnice svjedoče o važnoj ulozi grada Senja u opismenjivanju hrvatskog naroda i važnosti kulture u jačanju nacionalnog identiteta. Grad Senj, iako je malen po površini i broju stanovnika, veliki je po važnosti kulturnih tijekova kroz povijest.

Sažetak

Od Senjske ploče iz 12. stoljeća koja je klesana u vrijeme kad i Bašćanska ploča pa sve do glagoljske tiskare, preko senjske gimnazije, stanovnici su Senja uvijek ulagali u prave vrijednosti – jezik, obrazovanje i kulturu. Veliki je utjecaj na jačanje nacionalnog identiteta imala i Senjska biskupija kojoj je 1248. godine od pape Inocenta dozvoljena upotreba glagoljice i hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju. Iako je Senjska tiskara bila izvor glagoljskog izdavaštva onog doba, nijedno od izdanja nije ostalo u Senju.

U ovom će se radu predstaviti stare i rijetke knjige koje se čuvaju u pojedinim knjižnicama na području grada Senja. Važnost je tih knjiga u tome što svjedoče o kulturnoj i povijesnoj baštini grada Senja koji daje veliki doprinos cjelokupnom hrvatskom nacionalnom identitetu. Sve je veći broj korisnika koji se, istražujući blago hrvatskog naroda, zanimaju za staru i rijetku knjigu.

Ključni pojmovi: stara i rijetka knjiga, inkunabule, senjska glagoljska tiskara, zaštita i pohrana knjižne građe

Summary

From the 12th century Senj inscription, which was carved at the time when the Baška inscription from the Glagolitic press to the gymnasium, the inhabitants of Senj have always invested in real values - language, education and culture. The diocese of Senj also had a great influence on strengthening the national identity, which in 1248. allowed Pope Innocent to use the Glagolitic language and the Croatian language in church worship. Although the Senj printing press was the source of Glagolitic publishing at the time, none of the publications remained in Senj.

This work present old and rare books kept in individual libraries in the area of Senj. The importance of these books is that they testify to the cultural and historical heritage of the town of Senj, which contributes greatly to the overall Croatian national identity. There is a growing number of users who, while exploring the treasures of the Croatian people, are interested in an old and rare book.

Key words: old and rare book, incunabula, Senj Glagolitic press, protection and storage of books

Popis literature

1. Bekavac-Lokmer, Fila. *Knjižnica senjskog sjemeništa*, u: Riječki teološki časopis, 16, 2007., str. 435-454
2. Bogović, Mile. *Biskup Mirko Ožegović*, u: Senjski zbornik, 18, 1990., str. 249-260
3. Bogović, Mile. *Crkva i senjsko srednje školstvo*, u: Senjski zbornik, 36, 2009., str. 51-56
4. Bogović, Mile. *Gdje je radila senjska glagoljska tiskara od godine 1494. do 1496.?*, u: Senjski zbornik, 21, 1994., str. 101-108
5. Bogović, Mile. *Hrvatsko glagoljsko tisućljeće*, u: Senjski zbornik, 25, 1998., str.1-140
6. Bogović, Mile. *Staroslavenska liturgija u Biskupijama senjskoj i modruškoj i Parčićev misal*, u: Riječki teološki časopis, 1, 1993., str. 209-225
7. Glavičić, Ante. *Vlasnici i zgrade u kojima su djelovale senjske tiskare XIX i XX. stoljeća*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., str. 141-150
8. Katić, Tinka. *Stara knjiga: Bibliografska organizacija informacija*. Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2007.
9. Lokmer, Juraj. *O potrebi faksimilnih, kritičkih, digitalnih izdanja senjske glagoljske tiskare i njihove mrežne dostupnosti: razmišljanje povodom 520. obljetnice tiskanja Senjskog glagoljskog misala*, u: Senjski zbornik, 41, 2014., str. 445-460
10. Lokmer, Juraj. *Tiskane glagoljske liturgijske knjige u fondu knjižnice Biskupija senjske i modruške u Senju*, u: Senjski zbornik, 35, 2008., str. 161-212
11. Nazor, Anica. *Ante Glavičić i glagoljska tiskara u Senju*, u: Senjski zbornik, 40, 2013., str. 19-24

12. Nazor, Anica. *O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izdanjima (1494.-1508.)*, u: Senjski zbornik, 41, 2014., str. 211-244
13. Nazor Anica. *O otkriću glagoljskoga senjskog misala i njegovih rijetkih primjeraka*, u: Hrvatski dijalektološki zbornik, 20, 2016., str. 171-177
14. Nazor, Anica. *O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., str. 15-21
15. Pantelić, Marija. *Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i stampara glagoljskih knjiga*, u: Senjski zbornik, 6, 1975., str. 31-42
16. Paro, Frane. *Tipografsko znanje Blaža Baromića*, u: Senjski zbornik, 35, 2008., str. 147-160
17. Peleh, Slavko. *Vitezovićeve priloge zagonetaštvu*, u: Senjski zbornik, 5, 1973., str. 397-402
18. Puškarić, Frane. *Glagoljica u gospičko-senjskoj biskupiji*, u: Riječki teološki časopis, 25, 2017., str. 389-438
19. SEMINAR: *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe* (ur. Tinka Katić), Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1993.
20. Stipanov, Josip. *Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
21. Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige*. Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
22. Štokić, Marica. *Školska knjižnica Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića u Senju*, u: Senjski zbornik, 36, 2009., Str. 21-38.
23. Šušnjara, Ružica. *Knjižnica senjske gimnazije*, u: Senjski zbornik, 16, 1989., str. 63-70
24. Tijan, Pavao. *Gdje je bila hiža arhižakna Silvestra Bedričića u kojoj je 1507./08. djelovala senjska glagoljska tiskara?*, u: Senjski zbornik, 21, 1994., str. 109-116
25. Tijan, Pavao. *Senj*. Senjski klub u Zagrebu, Zagreb, 1931.

Internet izvori:

1. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58294> (pristupljeno 26.8.2019.)
2. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/rjecnici/> (pristupljeno 29.8.2019.)

Prilozi

Prilog 1.: Popis slika

- 1. Slika 1.:** *Spovid općena* – zadnja stranica
([https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=22256&tify={"pages":\[7\],\"view\":\"scan\"}](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=22256&tify={)), (preuzeto 13.9.2019.)
- 2. Slika 2.:** Ulaz u zgradu knjižnice biskupija senjske i modruške te izložbe Sakralne baštine (foto Marija Miletić)
- 3. Slika 3.:** *GEOGRAPHIE STRABONIS* (foto Marija Miletić)
- 4. Slika 4.:** *MISSALE ROMANVM* ili Levakovićeve misal (foto Marija Miletić)
- 5. Slika 5.:** *MISSALE ROMANUM* ili Karamanov misal (foto Marija Miletić)
- 6. Slika 6.:** Dio građe spomeničke zbirke knjižnice Srednje škole Pavla Rittea Vitezovića (foto Marija Miletić)
- 7. Slika 7.:** *DICITIONARIUM SEPTEM LINGUARUM* (foto Marija Miletić)

Prilog 2.: Popis tablica

- 1. Tablica 1.:** *Stručni raspored knjižnične građe bogoslovnog sjemeništa u Senju*
- 2. Tablica 2.:** *Katalog kraljevske realne gimnazije u Senju*
- 3. Tablica 3.:** *Katalog knjižnice senjske gimnazije*